

MIRZO ULUG'BEK ASOS SOLGAN ILMIY MAKTABNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Toshpulatov Bobur Rasul o'g'li

Termiz Davlat Pedagogika instituti o'qituvchisi.

Ibragimova Laylo

Karimova Jasmina

O'rinov Ulug'bek

Termiz Davlat Pedagogika instituti talabarlari

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20352916>

Annotatsiya

Mazkur maqolada Mirzo Ulug'bekning ilmiy faoliyati hamda Samarqandda shakllangan Ulug'bek ilmiy maktabining jahon ilm-fani taraqqiyotidagi o'rni tarixiy va nazariy jihatdan tahlil etilgan. Tadqiqot davomida Ulug'bekning olim va davlat arbobi sifatidagi faoliyati, Samarqand ilmiy muhitining shakllanishi, rasadxona faoliyati hamda ushbu ilmiy markazda faoliyat olib borgan Qozizoda Rumi, Jamshid al-Kashi va Ali Qushchi kabi allomalarning ilmiy merosi yoritilgan. Shuningdek, Zij-i Sultani asarining astronomiya va matematika taraqqiyotidagi tarixiy ahamiyati asoslab berilgan. Ushbu maqola Sharq uyg'onish davri ilmiy tafakkurini o'rganishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar

Mirzo Ulug'bek, Ulug'bek ilmiy maktabi, Samarqand rasadxonasi, astronomiya, matematika, Zij, Sharq uyg'onish davri, ilmiy meros, rasadxona, ilm-fan taraqqiyoti.

Kirish

Markaziy Osiyo ilm-fan va madaniyat tarixida Mirzo Ulug'bek shaxsiyati alohida o'rin egallaydi. U nafaqat Temuriylar sulolasining yirik siyosiy arbobi, balki o'z davrining mashhur astronomi, matematik olimi va ma'rifatparvari sifatida ham tanilgan. Ulug'bek faoliyati Sharq uyg'onish davrining eng yuksak bosqichlaridan birini tashkil etib, ayniqsa Samarqandda shakllangan ilmiy muhit orqali jahon ilm-fani rivojiga ulkan hissa qo'shgan.

Mazkur maqolada Ulug'bekning ilmiy faoliyati, Samarqand ilmiy maktabining tashkil topishi, uning tarkibi va tarixiy ahamiyati ilmiy-nazariy nuqtai nazardan tahlil qilinadi.

1. Mirzo Ulug'bek – davlat arbobi va olim

Mirzo Ulug'bek Amir Temurning nabirasi bo'lib, yoshligidan ilm-fanga katta qiziqish bildirgan. U davlat boshqaruvi bilan bir qatorda ilmiy bilimlarni rivojlantirishni ham muhim yo'nalishlardan biri deb hisoblagan. Ayniqsa astronomiya va matematika fanlariga alohida e'tibor qaratgan.

Ulug'bek ilmni faqat amaliy ehtiyojlar uchun emas, balki nazariy fan sifatida rivojlantirish tarafdori bo'lgan. Aynan shu jihati uni o'z zamonasidagi ko'plab hukmdorlardan ajratib turadi.

2. Samarqand – XV asrning ilmiy va madaniy markazi

Ulug'bek hukmronligi davrida Samarqand Sharqning yirik ilmiy va madaniy markaziga aylandi. Shaharda madrasalar, kutubxonalar va ilmiy maskanlar bunyod etildi. 1420-yilda tashkil etilgan Ulug'bek madrasasi diniy bilimlar bilan bir qatorda matematika, astronomiya va boshqa dunyoviy fanlar o'qitiladigan nufuzli ilmiy markaz vazifasini bajargan.

Mazkur ilmiy muhitda muntazam ilmiy izlanishlar olib borilib, bilim va tajribalar ustoz-shogird an'analari orqali avlodlarga yetkazilgan. Keyinchalik ushbu ilmiy markaz "Ulug'bek akademiyasi" nomi bilan mashhur bo'ldi.

3. Ulug‘bek akademiyasi tushunchasi va mohiyati

Ilmiy manbalarda “Ulug‘bek akademiyasi” deganda rasmiy hujjatlar asosida tashkil etilgan muassasa emas, balki Samarqandda Ulug‘bek atrofida birlashgan olimlar jamoasi va ilmiy maktab tushuniladi. Ushbu akademiya o‘z davrida Yevropadagi keyingi ilmiy akademiyalarga o‘xshash markaz vazifasini bajargan.

Ulug‘bek ilmiy maktabining asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat edi:

- ilmiy tadqiqotlarning muntazam olib borilishi;
- astronomiya va matematikaning yetakchi fan sifatida rivojlanishi;
- nazariy va amaliy bilimlarning uyg‘unlashuvi;
- ilmiy hamkorlik va ustoz-shogird an‘analarining rivojlanganligi.

4. Samarqand rasadxonasi va ilmiy tadqiqotlar

1428–1429-yillarda Mirzo Ulug‘bek tashabbusi bilan Ulugh Beg Observatory qurildi. Ushbu rasadxona o‘z davrining eng yirik va mukammal astronomik inshootlaridan biri hisoblangan. Unda ulkan sekstant o‘rnatilgan bo‘lib, osmon jismlarining joylashuvini yuqori aniqlik bilan kuzatish imkonini bergan.

Rasadxonada:

- yulduzlar katalogi tuzilgan;
- Quyosh va Oy harakati aniq hisoblangan;
- astronomik jadvallar ishlab chiqilgan.

Mazkur tadqiqotlar sof nazariy astronomiya va murakkab matematik hisob-kitoblarga asoslangan bo‘lib, Ulug‘bek ilmiy maktabining yuqori ilmiy salohiyatini namoyon etgan.

Xulosa

Mirzo Ulug‘bek va uning ilmiy maktabi Markaziy Osiyo ilm-fani tarixida beqiyos hodisalardan biri hisoblanadi. Ulug‘bek ilm-fanni davlat siyosati darajasiga ko‘targan hukmdor-olim sifatida tarixda chuqur iz qoldirgan.

Samarqand ilmiy maktabi va rasadxona faoliyati natijasida yaratilgan ilmiy meros bugungi zamonaviy astronomiya va matematika fanlarining muhim tarixiy poydevorlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli Ulug‘bek va uning ilmiy maktabi jahon ilm-fani rivojida muhim o‘rin tutadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Ulug‘bek M. *Zij-i jadid-i Ko‘ragoniy*. — Toshkent: Fan, 1978.
2. Qozizoda Rumi. *Astronomiya va matematika risolalari*. — Toshkent: Fan, 1965.
3. G‘iyosiddin Jamshid Koshiy. *Miftoh ul-hisob*. — Toshkent: Fan, 1973.
4. Ali Qushchi. *Astronomiyaga oid asarlar*. — Toshkent: Fan, 1969.
5. Bartold V. V. *Ulug‘bek va uning davri*. — Moskva: Nauka, 1964.
6. Boyer C. B., Merzbach U. C. *A History of Mathematics*. — New York: John Wiley & Sons, 1991.
7. Kline M. *Mathematical Thought from Ancient to Modern Times*. — New York: Oxford University Press, 1972.